

*Hrvatski egzonomi I.
Imena država, glavnih gradova i njihovih stanovnika*

Ivana Crljenko (ur.)

Zagreb: Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2016., 227 str.

Knjiga koju predstavljamo priručnik je o hrvatskim egzonomima, tj. udomaćenim zemljopisnim imenima stranih zemljopisnih objekata koja se razlikuju od izvornih imena (endonima). Uredila ju je dr. sc. Ivana Crljenko, a uz zaposlenike Zavoda na njoj su kao članovi uredništva surađivali dr. sc. Ankica Čilaš Šimpraga i dr. sc. Domagoj Vidović, oboje iz Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje, te prof. dr. sc. Josip Faričić sa Sveučilišta u Zadru, koji je zaslužan za znanstveni pregled. Leksikografske konzultacije obavile su Sanja Fabijanić i Zrinka Meštrović, a zemljovide su izradili Tomislav Kaniški i Darko Sekeli.

Ne ulazeći u dublje teorijsko tumačenje egzonima¹, priređivači ističu da se egzonomi u ovome priručniku shvaćaju kao »imena koja su u nekoj mjeri prilagođena hrvatskomu jeziku bez obzira na način udomaćivanja (transkripcija, transliteracija, potpuni ili djelomični prijevod izvornoga imena, preko jezika posrednika, pa se može znatno razlikovati od izvornoga, ili je potpuno hrvatsko ime)« (str. V).

Do rada na knjizi došlo je zbog neujednačenosti i nedosljednosti u pisanju imenskih likova za isti strani zemljopisni objekt, što je uočeno u mnogobrojnim stručnim, popularnim, ali i znanstvenim tekstovima, enciklopedijama, leksikonima i atlasima (npr. *Mjanmar/Mijanmar/Mianmar/Mjanma, Mauretaniya/Mauritanija, Sveti Toma i Princ / San Tome i Prinsipe / Sveti Toma i Prinsipe*).

Problem neujednačenosti vjerojatno se pojavio i zbog toga što dosad nije bilo priručnika koji bi sustavno popisao i opisao imena pojedinih imenskih kategorija te nije bilo moguće dobiti uvid u to je li koje ime egzonom ili nije. Naime, jezični priručnici uglavnom samo spominju egzonime kao *naša* imena za strane zemljopisne objekte, što potkrepljuju malim brojem primjera te navode malobrojne i neodređene upute za njihovu upotrebu. Nerijetko se nude dvostruka rješenja za pisanje imena stranih zemljopisnih objekata, a ta se neujednačenost zatim prenosi u školske udžbenike, atlase i medije.

---

¹ Kao što se može zaključiti na temelju uvida u priloge znanstvenika koji sudjeluju na sastancima Radne skupine za egzonime, definiranje egzonima, zajedno s endonimima, višegodišnja je i još nezatvorena tema rasprava. Godine 2007. objavljen je zbornik radova *Exonyms and the International Standardisation of Geographical Names* (ur. Peter Jordan, Milan Orožen Adamić, Paul Wodman) u kojemu je s različitih aspekata osvijetljeno pitanje egzonima.

Autori su ovim priručnikom htjeli donijeti preporuke za upotrebu određenih imenskih likova kojima su dali prednost na temelju uvida u mnogobrojna vrela i usustavljajući prikupljenu građu.

Na međunarodnoj razini egzonimima i njihovom upotrebom već se petnaest godina bavi Radna skupina za egzonime (engleski *Working Group on Exonyms* – WGE), koja je osnovana pri UNGEGN-u (engleski *United Nations Group of Experts on Geographical Names*). Zadatak je nacionalnih predstavnika u Skupini izraditi popise egzonima u pojedinim državama i jezicima.

Ova je knjiga nastala po uzoru na slična izdanja nacionalnih komisija za standardizaciju zemljopisnih imena, osobito ugledajući se na poljski priručnik *Nazwy państw świata, ich stolic i mieszkańców / Names of countries, their capitals and inhabitants* (1997.) te priručnik *Slovenska imena držav* (2013.).

Premda je najviši stupanj standardizacije u hrvatskome jeziku postignut za imena država, uz ostalo i zato što su za potrebe državnih međunarodnih odnosa i platnoga prometa izrađeni popisi hrvatskih službenih skraćenih i punih imena država pri HNB-u i Ministarstvu vanjskih poslova (poslije MVEP), i među imenima država ima neujednačenosti (npr. *Salomonovi Otoci* (MVEP) / *Solomonski Otoci* (HNB), *Kabo Verde* (MVEP) / *Zelenortska Republika* (HNB)). Usto se imena na tim popisima donekle razlikuju od uobičajenih imena u javnoj komunikaciji, npr. u diplomaciji su obvezatna službena imena *Bjelarus*, *Côte d'Ivoire*, dok su za njih tradicionalna hrvatska imena *Bjelorusija* i *Obala Bjelokosti* / *Bjelokosna Obala* (u starijim izvorima i *Obala Slonove Kosti*). Sve te informacije o različitim službenim upotrebama, o punim i skraćenim imenima te o preporučenim imenima za školstvo, medije, leksikone i sl. donose se u ovoj knjizi.

U vrelima se osobito neujednačeno zapisuju imena ovisnih područja. Neka od tih imena imaju prihvaćenu hrvatsku inačicu (npr. *Bermudi*, *Božićni Otok*, *Francuska Gijana*), no velik je dio još u procesu prilagodbe, pa se pojavljuju u dvije ili više inačica (npr. *Američki djevičanski otoci* / *Američko otočje Virgin* / *Američki Virgini* / *Američki Virginski otoci*) ili se upotrebljavaju izvorna imena (npr. *Curaçao*, *Jersey*, *Mayotte*). Izvorna imena nisu egzonimi, no radi očuvanja cjelovitosti i ona su navedena i obrađena u ovoj knjizi.

Struktura knjige

Knjiga ima 227 stranica i podijeljena je u tri cjeline, dvije tablične i jednu kartografsku. Najveću cjelinu čini 198 tablica s abecednim slijedom leksikografski obrađenih imena država (195) i imena područja priznatih u dijelu međunarodne zajednice (3) te 198 tablica s imenima njihovih glavnih gradova. Svaka država s pripadajućim glavnim gradom na jednoj je stranici.

Drugu cjelinu čini tablica s imenima ovisnih područja, a treću šest zemljovida kontinentata s upisanim imenima država i glavnih gradova. Radi lakšega snalaže-

nja u knjizi i na zemljovidima, dodano je kazalo imena, a na kraju se donosi popis izvora i literature.

U tablici za pojedinu državu i njezin glavni grad donose se zemljopisno i jezično relevantni podatci, od kojih neki imaju i savjetodavnu vrijednost, osobito kad je riječ o dvorječnim imenima država tipa *Burkina Faso*, *Sijera Leone*. Priređivači su nastojali izbjeći dvostruka imenska rješenja, te su ona ponuđena samo ako se tradicionalno upotrebljavaju oba lika i kad oba lika jednako dobro funkcioniraju u jeziku.

Podatci i preporuke donose se na temelju potvrda ekscerpiranih iz 40-ak relevantnih zemljopisnih izvora nastalih u posljednjih 130 godina (tj. od prvoga prijevodnog atlasa na hrvatskome jeziku iz 1887. do danas) te na temelju jezikoslovnih priručnika (rječnici, pravopisi, gramatike hrvatskoga jezika), suvremenih leksikona, enciklopedijskih mrežnih izdanja te službenih popisa imena država i ovišnih područja. Sustavno se donose sljedeći podatci:

- (1) preporučeno skraćeno hrvatsko ime države (npr. *Burkina Faso*), odnosno preporučeno ime glavnoga grada
- (2) genitiv imena (npr. *Burkine Faso*)
- (3) lokativ imena s prijedlozima (*u* i *na*)

Donošenje preporučenih prijedloga korisno je jer u svakodnevnoj praksi postoje nedoumice o njihovoj upotrebi, pa jezične stručnjake nerijetko pitaju npr. je li pravilno *u Kosovu* ili *na Kosovu*, *u* ili *na Cipru*, *u* ili *na Samoi*.

- (4) odnosni pridjev
- (5) skraćeno hrvatsko ime u službenoj upotrebi MVEP-a i (6) skraćeno hrvatsko ime u službenoj upotrebi HNB-a
- (7) puno hrvatsko ime u službenoj upotrebi MVEP-a i (8) puno hrvatsko ime u službenoj upotrebi HNB-a
- (9) izvorno skraćeno ime na službenome i govornome jeziku (jezicima) i (10) izvorno puno ime na službenome i govornome jeziku (jezicima)
- (11) službeno skraćeno ime na engleskome jeziku i (12) službeno puno ime na engleskome jeziku
- (13) službeno skraćeno ime na francuskome jeziku i (14) službeno puno ime na francuskome jeziku
- (15) službeni i govorni jezik (jezici)
- (16) dvoslovna i (17) troslovna oznaka
- (18) etnik (m. r., ž. r., mn.)
- (19) genitiv etnika (m. r., ž. r., mn.)

Donose se preporučena imena stanovnika država i glavnih gradova. Priređivači ističu da za mnoge od njih nisu pronađene potvrde u korpusu, te je ovaj pri-

ručnik prvo vrelo u kojemu će zainteresirani čitatelj pronaći etnike za sve države i glavne gradove svijeta (npr. *Dušanbeanac*, stanovnik Dušanbea, *Nuakšoćanin*, stanovnik Nouakchotta, *Zelenorćanin*, stanovnik Zelenortskih Otoka). Upozorava se na razliku između stanovnika države i pripadnika naroda, npr. odnos *Tadžikistanac* – *Tadžik*.

(20) bilješka

U bilješci se tumači motivacija imena države te se, ako se prema izvorima uspjele utvrditi, navodi i podrijetlo hrvatskoga te, rjeđe, izvornoga imena. Ako je država mijenjala ime, bilješka sadržava i prijašnja imena, kratke povijesne podatke o razvoju države i razloge preimenovanja. Tako se npr. može saznati da ime *Burkina Faso* znači ‘zemlja čestitih ljudi’ te da je ta država od kraja 19. stoljeća do osamostaljenja 1960. bila pod francuskom upravom i nazivala se *Gornja Volta* (fr. *Haute-Volta*), po rijeci Volti, te je 1984. preimenovana u *Burkinu Faso*.

Ako su se u hrvatskome prije upotrebljavala druga imena ili je danas u upotrebi više hrvatskih imena, tumači se kad su se i u kojim okolnostima pojavile i upotrebljavale inačice te se argumentirano preporučuje samo jedan imenski lik. Tako se npr. za otočnu državu čije se ime u različitim vrelima pojavljuje u čak osam inačica (*Salomonovi Otoci* / *Solomonovi Otoci* / *Salomonski Otoci* / *Salamanski Otoci* / *Solomonski Otoci* / *Salamunski Otoci* / *Solomunski Otoci* / *Solomon*), preporučuje *Salomonovi Otoci* jer je ime otočja motivirano biblijskim antroponimom koji se u hrvatskoj tradiciji bilježi kao *Salomon*.

Ovisna područja

Imena ovisnih područja sažetije su obrađena te se za njih donose sljedeći podatci: (1) preporučeno hrvatsko ime ovisnoga područja, (2) status unutar države kojoj pripada, (3) lokacija (kontinent/cjelina; more/ocean), (4) izvorno ime na službenome i govornome jeziku (jezicima), (5) službeno ime na engleskome te službeno ime na francuskome jeziku, (6) službeni i govorni jezici, (7) dvoslovna te troslovna oznaka i (8) bilješka.

I ovdje se u bilješci objašnjava podrijetlo imena te se donose relevantni povijesni podatci. Ondje gdje postoje, navode se i imenske inačice na hrvatskome jeziku te se objašnjavaju razlozi preporučivanja određenoga imenskog lika.

Knjiga *Hrvatski egzonimi I. – Imena država, glavnih gradova i njihovih stanovnika* prvo je djelo koje je iznjedrila mala skupina stručnjaka s nekoliko hrvatskih znanstvenih institucija okupljenih oko projekta *Rječnik stranih geografskih imena* što ga vodi dr. sc. Ivana Crljenko u Leksikografskome zavodu Miroslav Krleža.

Vjerujem da će ova knjiga biti koristan priručnik mnogim nejezikoslovcima (geografima, lektorima, učiteljima, novinarima), ali i jezikoslovcima. Ona je i va-

žan prinos te poticaj hrvatskoj znanstvenoj zajednici da ustanovi tijelo koje će se baviti standardizacijom zemljopisnih imena, a u koje bi trebali biti uključeni jezikoslovci, geografi, geodeti, povjesničari, kartografi, tj. svi oni koji se bave zemljopisnim imenima. Svakako, bilo bi dobro da se što prije pokrene službena sustavna standardizacija, koja bi poštovala hrvatsku jezičnu baštinu, kako bi se uveo red u upotrebu imena za strane zemljopisne objekte i izbjeglo moguće gubljenje tradicionalnih hrvatskih imena.

Ankica Čilaš Šimpraga

Toponimija šibenskog otočja

Vladimir Skračić (ur.)

Zadar: Centar za jadranska onomastička istraživanja
Sveučilišta u Zadru, 2016., 374 str.

Suradnici: Slobodan Čače, Josip Faričić, Jelena Jović, Kristijan Juran, Ante Jurić, Jadran Kale, Sanja Klempić Bogadi, Željko Krnčević, Orsat Ligorio, Nina Lončar, Emil Podrug, Ana Šitina, Vladimir Skračić, Nataša Šprljan, Nikola Vuletić

Monografija *Toponimija šibenskog otočja* sedma je knjiga Centra za jadranska onomastička istraživanja (nakon monografija o toponimiji otoka Pašmana, Ugljana, Vrgade, Murtera, Paga i kornatskoga otočja) koja, prikupljajući i analizirajući otočnu toponimiju, otima od zaborava zemljopisna imena koja su nastajala stoljećima i koja su kao takva svjedoci ponajprije jezične, ali i gospodarske i kulturne prošlosti otoka i njegovih geomorfoloških značajki. Razumijevajući onomastiku kao interdisciplinarnu znanost, u kojoj se pouzdani i kvalitetni rezultati i tumačenja mogu postići samo uključujući i spoznaje iz drugih znanstvenih područja (kao što su geografija, kartografija, povijest, arheologija), autori su znanstvene priloge grupirali u dva tematska područja: I. Onomastički ambijent šibenskih otoka i II. Toponimija šibenskih otoka.

U prvome tematskom bloku donose se prilozi posvećeni geografskomu, arheološkomu i etnografskomu opisu šibenskih otoka te njihovoj umjetničkoj baštini.

U uvodnome radu „Geografska obilježja šibenskih otoka” (str. 7–40) autorice Nina Lončar i Sanja Klempić Bogadi daju precizan opis geomorfoloških, društveno-geografskih i gospodarskih obilježja šibenskih otoka te se analizira gospodarstvo i mogućnosti njegova razvoja. Šibenski se otoci pružaju smjerom SZ – JI te većinu karakteriziraju dva uzdužna grebena međusobno odvojena dolinom. Na otocima nema površinskih vodenih tokova, ali ima mnogo jama s bočatom vodom, a takva su obilježja ostavila traga u toponimiji. Stanovništvo je gotovo posve usmjereno na turizam, a razloge njegove slabe razvijenosti analitičari nalaze u tome što je riječ o malim populacijama s velikim udjelom starijega stanovništva, usto sa slabijim stupnjem obrazovanja.

Slobodan Čače u radu „Šibenski otoci u antičkim izvorima” (str. 41–48), što je prvi prilog u monografiji posvećen jezičnoj analizi šibenskih otoka, proučava potvrđenost šibenskih nesonima u najstarijim antičkim književnim, itinererskim i kartografskim vrelima. Za tu su mu analizu najkorisniji bili opis Ilirika u Plinija Starijeg i *Kozmografija* Anonima Ravenjanina. Čini se da su *Keladuse* (*Celadussa*) najstarije ime koje se odnosilo na šibenske otoke.

Emil Podrug, Jelena Jović i Željko Krnčević u radu „Arheološka baština šibenskih otoka” (str. 49–76) donose pregled dosadašnjih arheoloških istraživanja toga područja. Saznajemo da su sustavna arheološka istraživanja provedena samo na kasnoantičkoj Gradini na Žirju, no postoje mnogobrojni slučajni nalazi koji svjedoče o naseljenosti nekih šibenskih otoka tijekom pretpovijesti, antike i srednjega vijeka. Na temelju nalazišta može se zaključiti da su ti otoci bili intenzivnije naseljavani tek od 4. stoljeća. Nešto je bolje istraženo podmorje šibenskoga akvatorija, osobito ostatci brodoloma kod Zlarina i Gušteranskoga.

Dosad nisu bili dovoljno istraženi spomenici povijesnoga graditeljstva i kulturni krajolik šibenskih otoka, o čemu piše Ana Šitina u radu „Spomenici povijesnoga graditeljstva na šibenskim otocima” (str. 77–98). Graditeljska baština, unatoč tragovima iz starijih vremena, svjedoči o nastajanju naselja tek u doba osmanlijskih napada. Većina sakralnih objekata na tim se otocima počinje graditi u 15. stoljeću, a uz njih su važni i ostatci gospodarsko-ladanjskih sklopova na Prviću, Zlarinu i Žirju koje su gradile utjecajne šibenske plemićke obitelji Vrančića, Divnića i Šižgorića.

Jadran Kale u radu „Kulturni krajolik Oruta” (str. 99–107) etnografski opisuje otočić Orut na temelju krajobraznih pokazatelja i dokumenata. Otočić smješten između Tijata i Kaprija, a velik samo 3 km², na zemljovidima se bilježi kao Zmajan, no vlasnici posjeda iz Prvić Luke nazivaju ga samo Orutom. Taj šibenski otočić pun je suhozida te nema polja i vrtača. U prošlosti se ondje uzgajala vinova loza, a danas samo masline. U 15. st. počinju aktivnosti u orutskim kamenolomima i vapnicama, a zbog takva iskorištavanja otoka obala je dobila izgled stepenastih kamenih ploča. Kulturni krajolik Oruta obilježen je pseudokupolama, koje svjedoče o intenzivnosti kultiviranja tamošnjega zemljišta.

Drugi tematski blok sastoji se od triju dijelova: Suvremena građa, Povijesna građa i Jezična analiza. Ante Jurić autor je priloga „Suvremena toponimija šibenskoga otočja” (str. 113–231) posvećenoga suvremenoj građi. U njegovu su radu sljedeća poglavlja: 1. Metodologija (str. 113–115), 2. Korpus suvremenih toponima (str. 115–160), 3. Toponomastičke karte (str. 161–185), 4. Jezični opis građe (str. 186–206) te 5. Abecedno kazalo toponima (str. 207–231). U pretposljednemu poglavlju autor na temelju rezultata vlastitoga terenskog rada, koje uspoređuje s rezultatima terenskih istraživanja drugih znanstvenika, dijalektološki pouzdano opisuje prikupljene toponime i utvrđuje da se za razliku od živoga govora, koji se veoma izmijenio pod utjecajem štokavštine, u toponimiji dobro čuva stara šibenska čakavština.

Povijesnu građu na temelju arhivskih vrela pouzdano i znanstveno precizno prezentira Kristijan Juran u radu „Povijesna toponimija šibenskoga otočja prema spisima šibenskih bilježnika od 15. do 17. stoljeća” (str. 235–246), a donosi ju u

izvornome zapisu, što je veoma korisno za daljnja jezikoslovna istraživanja. Za svaki toponim navodi godinu njegove prve potvrde, izvorni zapis, bilješke i citate te izvor prve potvrde, npr.

1498.	Obognan	<i>...insulis Obognan item in (Sestia) et in Misiac...</i>	21/III: b: 40r
-------	---------	--	----------------

Građu iz kartografskih vrela donosi i interpretira Josip Faričić u radu „Geografska imena na starim kartografskim prikazima šibenskih otoka” (str. 247–308). Autor sustavno prikazuje potvrđenost zemljopisnih imena toga prostora na temelju obrade 46 korografskih, topografskih i pomorskih karata obuhvativši tako vrela od kraja 13. do 19. stoljeća. U njima je od svih toponima najranije i u kontinuitetu potvrđen nesnim Žirje, bilježen kao *iur[i]*, *lizuri*, *li Giuri*, *azuri* itd. Građa je zorno predstavljena u tablicama u kojima se donosi izvorni zapis, suvremeni toponimski lik i oznaka tipa zemljopisnoga referenta. U prilogu su i fotografije istraženih zemljovida i planova.

Jezičnom analizom bavi se četvero autora.

Analizi toponimije otočnoga prostora kao osobitoga tipa zemljopisnoga makroreferenta posvećena su dva rada. Da bi se postiglo potpuno razumijevanje funkcioniranja zemljopisnih imena na otoku, bilo je potrebno obraditi i podmorski onimikon, što je učinio Vladimir Skračić u radu „Onimikon šibenskoga podmorja prema *Knjizi od brakov* Jere Rokića iz Prvić Luke” (str. 311–320). Kako je toponimija podmorja vrlo rijetko u fokusu toponomastičkih istraživanja, ovo je važan doprinos hrvatskoj toponomastici. Podmorske referente kao što su *braci*, *mele*, *borsuni*, *kose* karakterizira nikakva ili slaba vidljivost pa njihova imena nisu motivirana njihovim inherentnim obilježjima te se oblikovanju imena pristupa opisno, a veoma je česta višeiemenost takvih referanata.

Vladimir Skračić i Nataša Šprljan u radu „Semantička klasifikacija toponima na šibenskim otocima” (str. 321–345) klasificiraju toponime s obzirom na tip imenovanoga referenta. U analizi pokazuju na koji je način potrebno razumijevati tipove i razloge imenovanja jadranskoga otočnog prostora. Naime, sva su imena posljedica s jedne strane svoje jezične provenijencije, a s druge strane, posljedica odnosa prema prostoru i aktivnostima koje su se u njemu odvijale. Utvrđeno je da je u toponimiji staro i aloglotsko ono što se odnosi na pomorstvo i ribarstvo, a referenti s takvim imenima nalaze se na moru ili uz more. Mlađe je idioglotsko i težačko-stočarsko te je smješteno na kopnu. Autori su utvrdili da je više starih i neprozirnih likova (dakle aloglotskih) u imenima otoka i obalnih realija, nego na otočnome kopnu, gdje redovito zatječu mlađa idioglotska, hrvatska imena. Među najstarijima su imena najvećih otoka: Zlarina, Žirja i Krapnja.

Orsat Ligorio i Nikola Vuletić u radu „Dalmatoromanski relikti u toponimiji šibenskoga otočja” (str. 347–353) etimološki analiziraju četrnaest toponima. Za dio njih potvrdili su tumačenja Petra Skoka, a za dio daju nove etimologije utvrdivši

da nekima korijen treba tražiti u grčkome jeziku. Nove dalmatoromanske etimologije predlažu za toponime Bakul, Krapanj, Logorun, Orut, Tijat, Tmara/Pnara/Apnar i Zlarin. Istaknuto je da osim Prvića svi veći šibenski otoci, ali i neki mali, nose predslavenska imena.

Monografija *Toponimija šibenskog otočja* znanstveno je djelo ponajprije utemeljeno na arhivskim i terenskim istraživanjima. Prezentirani rezultati svih istraživanja u ovoj knjizi važni su za hrvatsku akademsku sredinu, ali i za širu zajednicu zbog spoznaja o povijesnome, jezičnome i kulturnome identitetu šibenskoga otočja.

Suradnici zadarskoga onomastičkog centra preko svojih monografija o toponimiji pojedinih otoka već su prepoznatljiva toponomastička škola u Hrvatskoj i izvan njezinih granica. Niz godina provode sustavna toponomastička istraživanja doprinoseći razvoju hrvatske onomastike. Pritom inzistiraju na interdisciplinarnome pristupu i na teorijskome polazištu da se toponimi ne smiju proučavati samo iz jezične perspektive jer oni nisu samo onomastička već su i društvena kategorija (što se obično naglašava samo za antroponime), te je u njihovu analizu potrebno uključiti i društveni, vremenski i povijesni kontekst. I toponomastičku monografiju o šibenskim otocima izradili su slijedeći i dorađujući metodologiju primijenjenu u dosadašnjim toponomastičkim monografijama. Uz temeljni doprinos ove monografije – a to je prikupljanje i sustavna obrada povijesnih i suvremenih toponima po dobro izgrađenoj metodologiji – u *Toponimiji šibenskih otoka* uočljiv je i prinos teorijskoj onomastici te razvoju onomastičke terminologije. Donose se i objašnjavaju noviji toponomastički termini (npr. *bentonim*, *edafonim*) te se precizno (ili preciznije nego dosad) definiraju neki tipovi zemljopisnih referenata na otočnome prostoru i u podmorju (npr. *brak*, *sika*), što je bitan prinos hrvatskoj toponomastici, ali i drugim jezikoslovnim granama, npr. leksikografiji, terminografiji i dr.

Radovi uključeni u ovu monografiju donose cjelovitu sliku o odnosu čovjeka, vremena i prostora. Stoga je ova monografija namijenjena ne samo onomastičarima i jezikoslovcima već i geografima, arheolozima, povjesničarima te znanstvenicima drugih profila. Kako šibensko otočje na taj ili sličan način dosad nije bilo opisano, vjerujem da će ova monografija imati i važnu društvenu ulogu, jer su u njoj od zaborava sačuvani toponimi kao svjedoci povijesti, te će biti čitana i među najširoom publikom.

Ankica Čilaš Šimpraga

Радмила Жугић

*Микротопонимија доњег слива Јабланице
(семантичко-творбени аспект)*

Београд: Институт за српски језик САНУ, 2014., 272 стр.

Na svijetu postoji jezik koji svi razumiju – to je jezik entuzijazma, stvari napravljene s ljubavlju i voljom, u potrazi za onim što se želi i u što se vjeruje. (Paulo Coelho)

Ta misao nailazi pri pogledu na životopis dr. sc. Radmile Žugić, znanstvene savjetnice u Institutu za srpski jezik SANU-a. O njezinoj izrazitoj inspiraciji svim aspektima narodnih govora svjedoče terenska istraživanja, proučavanja i opisi različitih jezičnih razina, rezultati objavljeni u znanstvenim radovima, monografijama i dijalektnim rječnicima, organizacija znanstvenih skupova s međunarodnim sudjelovanjem itd. Srpskoj, a i (južno)slavenskoj onomastici uopće, dr. Žugić doprinijela je brojnim radovima posvećenima raznovrsnim onomastičkim temama (posebno antroponomastičkim te zoonomastičkim), ali i doktorskim radom s područja toponomastike.

Spomenuti doktorski rad, obranjen 1993. na Filološkome fakultetu Univerzite-
ta u Beogradu, objavljen je prerađen i dopunjen 2014. godine kao 20. knjiga u se-
riji Monografije Instituta za srpski jezik SANU-a, a naslovljen je *Mikrotoponimi-
ja donjeg sliva Jablanice (semantičko-tvorbeni aspekt)*.

Uz predgovor te sažetak na ruskome jeziku i kratak životopis autorice koji-
ma je zaključena, knjiga sadržava osam poglavlja, naslovljenih: 1. Uvod (13–15),
2. Doonomastička istraživanja (17–43), 3. Semantička klasifikacija mikrotoponi-
ma (45–146), 4. Strukturalna klasifikacija mikrotoponima (147–192), 5. Zaključak
(193–199), 6. Rečnik mikrotoponima sa registrom (201–237), 7. Literatura (239–
255) i 8. Skraćenice (257–260).

Uvodno poglavlje donosi niz metodoloških smjernica: sinopsisom se opisuju
koraci nastajanja ove monografije te njezina struktura. Korpus, sačinjen od oko
1500 toponimskih likova (premda je broj objekata njima imenovanih mnogo veći),
prikupljan je, zajedno s ostalom imenskom i općom dijalektnom građom, od 1984.
do 1991. godine, a cilj je njegove obrade (p)opis toponimije područja donjega slije-
va Jablanice u južnoj Srbiji.

Na uvod, koji završava priloženim zemljovidom istraživanoga područja na
koji su upisani ojkonomi, nadovezuje se sljedeće poglavlje, naslovljeno *Doonoma-
stička istraživanja*. Svjesna oslanjanja onomastike na druge znanosti i discipline,
autorica u prvome dijelu poglavlja donosi pregled izvanlingvističkih istraživanja.

Ukratko je opisan toponomastički ambijent, koji čitatelju omogućuje da se upoznata s prirodnim (npr. reljefnim, klimatskim, vegetacijskim i sl.) obilježjima toga plitkoga, ljevkastog polja omeđenoga brežuljcima Radana, niskim brdima Kukavice te sljevovima rijeka Veternice i Južne Morave. Opisavši i povijesni i demografski razvoj područja koje obuhvaća 32 naselja smještenih u Leskovačkoj kotlini te utjecaj industrijalizacije gradova Leskovca i Lešana kojima ta naselja gravitiraju, autorica je čitateljima pružila kontekstualizacijsku podlogu. Izvanjezični čimbenici koji su utjecali na imenovanje te načini njihova odražavanja u toponimiji detaljnije su predstavljani u središnjemu dijelu knjige.

Drugi dio poglavlja, kako je u onomastičkim radovima i uobičajeno zbog oslanjanja onomastike na dijalektologiju, sadržava kratak pregled dijalektnih obilježja specifičnih za to južno srpsko područje. Govori donjega slijeva Jablanice jednokenatski su. Vokalski sustav čine jedinice *a, e, i, o, u, r, ь*. Razvoj pojedinih ishodišnih vokala protumačen je u posebnim odjeljcima, a razumijevanju doprinose apelativni i onimski primjeri (primjerice, u dijalektološkoj literaturi navodi se da je slogotvorno *l* u timočkim govorima sačuvano nepromijenjeno, dok se u svrljiško-zaplanjskome dijalektu štokavskoga narječja reflektiralo kao *lb*, a u južnomoravskome kao *lu*; dodatnim primjerima autorica potkrepljuje tu tvrdnju navodeći i druge moguće primjere refleksa (*lu, ľu, u, li*). U zasebnim odjeljcima teksta autorica opisuje i primjerima potkrepljuje redukciju te supstituciju vokala u nenačlanome položaju, obraćajući pritom posebnu pozornost na uzroke, potvrđenost u različitim položajima i sl. Zatim se donosi opis konsonantskoga sustava te se on uspoređuje sa standardnim srpskim jezikom. Osnovnim obilježjima – poput nestanka fonema *x* iz sustava i tendencije potpunoga gubljenja fonema *f*, nestabilne artikulacije fonemā *j* i *v*, dobroga čuvanja fonema *z*, čuvanja *l* na početku sloga i riječi osim u kategoriji gl. pridjeva radnoga m. r. jd. (koji se tvori nastavkom *-ja*) – posvećeni su zasebni odjeljci. U poglavlju posvećenu konsonantizmu obrađuju se (te oprimjeruju) glasovne promjene, kao i konsonantski skupovi (čuvanje starih konsonantskih skupova, zamjene konsonanata unutar konsonantskih skupova u različitim položajima u riječi i metateze, pojednostavnjivanje itd.). Kraća potpoglavlja posvećena su morfološkim i sintaktičkim obilježjima istraživanih govora, a na temelju cjelokupnoga opisa autorica zaključuje da govori svih 32 naselja pripadaju prizrensko-južnomoravskomu dijalektu srpskoga jezika.

U skladu s naslovom, središnji dio knjige, koji čine dva opsegom najveća poglavlja, posvećen je obradi prikupljenoga, suvremenog korpusa.

Već iz naslova poglavlja *Semantička klasifikacija mikrotoponima* jasno je da autorica u obradi, kako je često u onomastici, primjenjuje metodu razvrstavanja građe u skupine prema kriteriju motivacije. Iako u samim uvodnim razmatranjima napominje da bi mikrotoponime bilo moguće podijeliti u dvije velike skupine (1. motivirane prirodnim značajkama područja i 2. motivirane ljudskim djelo-

vanjem i utjecajem), taj pristup, koji možemo pronaći kod nekih drugih srpskih autora (npr. Lome), autorica ne primjenjuje. U ovoj knjizi odlučila se za ustaljenu metodologiju klasifikacije kakvom su se (u južnoslavenskoj onomastici) prethodno poslužili npr. Šimunović i Šćepanović, te građu dijeli najprije u šest skupina: »A) Geografski nazivi uslovljeni fizičkogeografskim svojstvima tla, B) Hidronimija, C) Čovek – život i rad, D) Mikrotoponimi antroponimskog porekla, E) Geografski nazivi nastali od drugih toponima, F) Mikrotoponimi nedovoljno jasne motivisanosti«. Radi preciznosti donose se i podjele u uže podskupine (a po potrebi, još detaljnije i preciznije u podpodskupine). Unutar svake skupine najprije je donesen onomastički osvrt ili komentar, a zatim i popis toponima uvrštenih u tu skupinu. Toponimski su likovi transkribirani (mjesto naglasaka iz tehničkih je razloga bilježeno znakom ` iznad naglašenoga vokala), zabilježeni masnim slovima, poredani azbučnim redoslijedom, a uz njih se donose opisi imenovanih objekata, značenja apelativā (te etimologije i uputnice na literaturu), kao i kratice imena mjesta u kojima su zabilježeni. Autorica se koristi i matematičko-statističkom metodom pri promatranju udjela određenih skupina u ukupnoj toponimiji te tako zaključuje, primjerice, da su nabrojnija imena motivirana »fizičkogeografskim svojstvima tla«. Primjer klasifikacije (za tu primjerima najzastupljeniju skupinu) donosimo u sljedećemu tabličnom pregledu koristeći se pritom terminima koje upotrebljava autorica².

Geografski nazivi uslovljeni fizičkogeografskim svojstvima tla

Nazivi motivisani prirodnim oblikom, položajem i izgledom tla	
<i>Nomina topographica</i>	Čukarke, Glavičica, Jaruga, Luka, Ridište, Vrtača itd.
<i>Nomina metaphorica</i>	Breme, Čkembe, Samar itd.
Nazivi motivisani površinskim svojstvima tla	
Dimenzionalnost	Dugačka njiva, Golem breg, Golemi lug, Tesan put itd.
Konfiguracija tla	Ramnjak, Vrli breg itd.
Odsustvo rastinja (obično šumskog)	Goli rid, Golo bilo, Plještak itd.
Nazivi motivisani sastavom i osobinama tla	
Mikrotoponimi motivisani sastavom tla	Crpuljanke, Kameni put, Majdan, Pesište, Prud itd.
Mikrotoponimi motivisani drugim svojstvima tla	Beli breg, Crna dolina, Crvenica, Mrtvica, Prigor, Tvrdak itd.

² U ovome prikazu tekst je transliteriran, a naglasci nisu bilježeni.

Nazivi motivisani fitonimima	
Pojedinačne biljke (najčešće drveće)	<i>Brestica, Bukarka, Čibukovina, Dren, Dubice, Grmište, Lipar, Paprati, Skoruše, Vrbe</i> itd.
Nazivi prema apelativima za pojedine sorte divljih jabuka i kruški (po okusu, obliku, vremenu zrenja plodova)	<i>Kolčajka, Maslarke</i> itd.
Nazivi za lokalitete pokrivene šumskim rastinjem ili travom	<i>Korija, Šuma, Šumata padina, Zabel</i> itd.
Nazivi motivisani zoonimima	<i>Bumbule, Grvilica, Šatke, Žabljak</i> itd.
Nazivi motivisani odnosom prema drugim mikrotoponimima ili toponimima	
Relacioni mikrotoponimi prostornog odnosa (predložko-padežne sintagme)	<i>Do kuću, Kude vodenicu, Na bostanište, Pod Lojze, Preko potok, Uz put, Više mos</i> itd.
Relacioni mikrotoponimi prostornog odnosa od opozitnih prideva i apelativa	<i>Rosulja ~ Gornja Rosulja ~ Donja Rosulja; Utrina ~ Gornja Utrina ~ Donja Utrina</i> itd.
Relacioni mikrotoponimi temporalne semantike	<i>Selo ~ Staro Selo, Staro lojze ~ Novo lojze, Stara reka ~ Rečište</i> itd.
Posebni geografski nazivi	<i>Druga delnica, Lepa padina, Poprdljivica</i> itd.

U skupinu toponima motiviranih prirodno-geografskim značajkama objekta mogao bi se uvrstiti i primjer *Prlog* ako bi se interpretirao kao fonološki preinačen odraz toponimijskoga apelativa *prelog* ‘ugar, ugareno zemljište; neobrađena, napuštena njiva’ < psl. **perlogъ/perloga* < *perložiti (što predlažemo kao mogućnost uz pretpostavku motivacije apelativima *prvi* i *lug*, ponuđenu u knjizi).

Klasifikacija predstavljena u ovoj knjizi odražava individualan pristup i metodologiju. Više pristupa klasifikaciji u onomastičkim istraživanjima otkriva moguće razvoje metodologija (prema kriterijima kronologije³, ali i tradicija/škola), a proučavatelje toponimije upućuje na to da sami mogu odlučiti kako će i koliko detaljno/precizno svrstati građu u skupine, podskupine itd., odnosno upozorava da je jedini ispravan put prilagodba klasifikacije građi (a ne obrnuto).

³ Primjerice, u starijim se hrvatskim onomastičkim radovima hidronimija (kao i obalna toponimija) obrađivala zasebno, dok u recentnijim radovima opažamo tendenciju proučavanja ukupnosti toponimije, bez obzira na to koji su tipovi objekata imenovani.

Kod različitih su autora dakle neke skupine toponima razvrstane minuciozno, a neke ne. Preciznost pri odjeljivanju građe u ovoj je knjizi posebno uočljiva kod toponima motiviranih površinskim svojstvima tla, toponima motiviranih odnosom prema drugim mikrotoponimima te toponima motiviranih antroponimima. Ipak, toponime motivirane etnicima i etnonimima trebalo bi interpretirati kao zasebnu skupinu, a ne kao podskupinu onih motiviranih antroponimima. Toponime koje autorica interpretira kao motivirane zvanjem, položajem i zanimanjem moglo bi se svrstati i u skupinu toponima motiviranih ljudskom djelatnošću (odnosno, sukladno terminima korištenima u ovoj knjizi, u podskupine imena motiviranih društvenim (npr. *Baljubašino*, *Partizanska češma*, *Pašin zabel*), odnosno duhovnim životom (npr. *Popova dolina*, *Popovo*)).

O interpretativnoj individualnosti svjedoči i mogućnost svrstavanja određenih toponima (i to ne samo onih dvorječnih i višerječnih) u više skupina. Primjere poput *Boranište*, *Bostanište*, *Ječmište*, *Konopljište* autorica, baš kao i dio hrvatskih autora (npr. Šimunović, Vidović), ubraja u one motivirane gospodarskom djelatnošću (a mogli bi se uvrstiti i u skupinu motiviranu nazivima biljaka). Toponimi *Livade* i *Livađe* mogli bi se (osim u skupinu toponima nastalih od poljoprivrednih termina – podskupinu mikrotoponima motiviranih ljudskom djelatnošću, kako su definirani u ovoj knjizi – uvrstiti i u skupinu toponima motiviranih prirodno-geografskim obilježjima objekta. Toponim *Ribnjak* moguće je uvrstiti u skupinu mikrotoponima motiviranih gospodarskom djelatnošću (u vezi s uzgojem životinja) iako je opravdano smatrati ga motiviranim i nazivom životinja.

Izrazito malen broj primjera uvrštenih u skupinu mikrotoponima nedovoljno jasne motiviranosti, kao i pretpostavke (temeljene na etimologijama i značajkama imenovanih objekata te potkrijepljene uputnicama na literaturu) ponuđene za takve mikrotoponime, pokazuju da je klasifikacija temeljito i kvalitetno napravljena.

Sljedeće poglavlje, naslovljeno *Strukturalna klasifikacija mikrotoponima*, također je relevantno kao model budućim istraživačima, posebno uzme li se u obzir, barem iz perspektive hrvatske onomastike, da se tvorbenomu i strukturnomu aspektu toponimije posvećuje manje pozornosti nego, primjerice, motivaciji.

Uvodnim napomenama toga poglavlja autorica skicira raznolikost toponimije iz tvorbene perspektive. Različitim tvorbenim modelima, koje detaljnije objašnjava i primjerima potkrepljuje u nastavku, precizno se identificiraju i diferenciraju svi objekti, dobiva se imenski sustav praktičan za uporabu, što podrazumijeva i da je u okvirima mikroregije maksimalno reducirana homonimija.

Autorica razlikuje i u zasebnim potpoglavljima obrađuje primjere: A) bezafiksalnoga tvorbenog modela (tj. (top)onimizacije apelativa) te B) afiksalnoga tvorbenog modela. Uvodni dio svakoga potpoglavlja sadržava teorijsku podlogu, ali i osvrt

na prikupljene primjere (pri čemu autorica katkad, grupirajući toponime prema motivaciji, objašnjava te korelacije te se nadovezuje na prethodno poglavlje). Vrlo je detaljno osmišljeno potpoglavlje o toponimima nastalima afiksalsnim tvorbenim modelima. Budući da u građi nije potvrđen nijedan primjer toponima nastalih prefiksalsnom tvorbom, autorica u zasebnim potpoglavljima obrađuje a) sufiksalsni tvorbeni tip te b) prefiksalsno-sufiksalsni tvorbeni tip, koje taj afiksalsni model obuhvaća. Potpoglavlje posvećeno toponimima nastalima sufiksacijom donosi klasifikaciju, odnosno pregled imeničkih (-*ište*, -*ka*, -*ica*, -*ina*, -*če*, -*ak/-jak*, -*ar*, -*jel/-ije*, -(*n*)*ik*, -*ača/-jača*, -*ac*, -*čik(i)*, -*ura*, -*ava*, -*an*, -*ež*, -*lo*) i pridjevskih (-*ov*, -*in*, -*ski*, -*ast*, -*en*, -*iv*) sufikasa. Za svaki se sufiks navode sva njegova moguća značenja u mikrotoponimiji i komentar o produktivnosti, a čitateljevu razumijevanju doprinosi obilje primjera. Problematiku interpretacije etiologije određenih toponima i iz perspektive tvorbe (npr. za toponime s dočetakom -*ov*, -*in* može se tvrditi i da su nastali sufiksacijom i da su nastali univerbizacijom) autorica objašnjava te individualan pristup u klasifikaciji argumentira u već spomenutim komentarima uz tekst (v. npr. § 105).

Statistički gledano, najproduktivniji tip u mikrotoponimiji istraživanoga područja čine složeni mikrotoponimi, koje autorica dijeli na »toponomastičke složene« te »dvočlane i višočlane toponomastičke sintagme«. Primjere iz građe koji se mogu detaljnije klasificirati autorica svrstava u podskupine te navodi u zasebnim odjeljcima navedenih dvaju nadređenih potpoglavlja (npr. sraslice unutar skupine složenica). Dvorječne sintagme, za koje dr. Žugić tvrdi da su najzastupljeniji tip toponima, u strukturi imaju dva člana: identifikacijski i diferencijacijski. Posvećujući pozornost morfološkim značajkama tih članova (tj. proučavajući kojoj vrsti riječi pripadaju, ali i samoj njihovoj tvorbi) te njihovu značenju (identifikacijskomu dijelu naspram diferencijacijskoga), autorica donosi temeljitu i vrlo iscrpnu klasifikaciju. Među dvorječnim imenima najbrojnija su ona koja su oblikovana od pridjevskoga diferencijacijskog člana na prvome mjestu i identifikacijskoga imeničkog člana na drugome mjestu (npr. *Azirova strana*, *Crvena jabuka*, *Đurđina livada*, *Star drum*, *Štulina njiva*, *Velika bara*). Neka dvorječna imena (kako su formalno određena) zapravo su, prema autorici, elidirana troriječna imena (kojima je najčešće izostavljen identifikacijski član, npr. *Do jaz*, *Na Breg*, *Pod Zabel*, *U Crkvište*, *Uz Uši*). U knjizi su obrađena i troriječna imena, a na ispitivanome području strukturno su najsloženije četvorriječne toponimijske sintagme (npr. *Ćuprija kude Gušavu krušku*, *Kladanac u Ciganske kuće*, *Njive do Rubejske livade*). Na samome kraju poglavlja, u kontekstu bogate distribucije tvorbenih i strukturnih mogućnosti, autorica pozornost posvećuje organizaciji mikrotoponima (tj. antonimnim odnosima doimenskih sastavnica, kao i odnosnim toponimima).

Zaključkom donesenim u petome poglavlju obuhvaćeni su sažetci prethodnih poglavlja, a njihova povezanost na jednome mjestu podsjeća čitatelja na složenost i raznolikost opisanoga toponimijskog sustava.

Šesto poglavlje čini *Rečnik mikrotoponima sa registrom*. Toponimi su u njemu transkribirani, azbučno poredani, a u svakome članku donesena je i kratica tipa objekta, kratica imena mjesta u kojemu je zabilježeno te uputnica na stranice na kojima je određen toponim obrađen. Takav popis omogućuje brzu pretragu i usporedbu ovdje donesene građe s toponimijom prikupljenom na drugim terenima.

Čitajući ovu monografiju nekoliko smo puta promotrili toponimiju donjega slijeva Jablanice *од а до III*, svaki put na drugi način, iz druge perspektive, a posebnu pozornost posvećujući motivaciji i strukturi, odnosno tvorbi. Istaknuti treba da ni drugi aspekti kojima se pri proučavanju toponimije obično pridaje pozornost (npr. jezično podrijetlo toponima) nisu zanemareni (premda nisu izdvojeni u zasebno poglavlje), o čemu svjedoče tumačenja kojima su prožeta postojeća poglavlja. Imajući to na umu, možemo zaključiti da je tema zadana naslovom iscrpno obrađena, a cilj objašnjen predgovorom izvrsno proveden u djelo.

Ovom onomastičkom monografijom trajno je sačuvana jezična, ali i izvanjezična baština: imena, ali i sve ono što se u njima zrcali – osobe, njihov društveni i duhovni život, a posebno djelatnosti i zanimanja, te prirodni ambijent – spašeni su od zaborava. Ocjenjujući knjigu temeljitom i preglednom, nezaobilaznim izvorom podataka, metodološkim putokazom te inspirativnim poticajem i (top)onomastičarima i samim korisnicima zabilježenih imena, ispitanicima i drugim zainteresiranim, čestitam autorici.

Proširivanje prostorne i vremenske dimenzije autorici pruža prostor za nova istraživanja, nove rezultate, nove analize, nove interpretacije, a njihovu se skorom objedinjenju u nekoj novoj monografiji – kao budućemu doprinosu onomastici, ali i jezikoslovlju općenito – iskreno nadam.

Joža Horvat

Povijest hrvatskoga jezika, 4. knjiga: 19. stoljeće

ur. Josip Lisac, Ivo Pranjković i Marko Samardžija;
gl. ur. Ante Bičanić

Zagreb: Društvo za promicanje hrvatske kulture i znanosti
CROATICA, 2015., 758 str.

Devetnaesto stoljeće u povijesti je hrvatskoga jezika po mnogočemu važno i zanimljivo. Iako smo već pola stoljeća u hrvatskome standardnom jeziku, završni procesi standardizacije, tj. konačno oblikovanje hrvatskoga standardnog jezika u čvrstoj gramatičkoj i slovopisnoj normi, suvremenome rječniku, pravopisu i gramatici upravo će se dogoditi u pretprošlome stoljeću kojemu je i posvećena četvrta knjiga u ediciji Društva za promicanje hrvatske kulture i znanosti CROATICA, a pod paskom njezina glavnog urednika Ante Bičanića, koji je zaslužan i za objavljivanje prvih triju knjiga. Sve ono što je pohvalno za prve tri knjige vrijedi i za ovu – o 19. stoljeću pišu ponajbolji hrvatski filolozi (svaki se bavi područjem svojega znanstvenog interesa); 19. je stoljeće tematski zaokruženo, prikazano iz vizure vanjske i unutarnje jezične povijesti, a zaodjenuto je i kulturološkim prikazom; knjiga je bogata slikovnim priložima s čak četiristo sedamdeset fotografija; pojedina su poglavlja popraćena iscrpnom suvremenom literaturom; knjiga je obogaćena antologijskim izborom pedesetak tekstova iz beletrističkoga i inih stilova hrvatskoga standardnog jezika; za inozemne čitatelje ponuđeni su prijevodi sažetaka svih radova na engleski jezik. Sve u svemu, valja čestitati svim autorima, urednicima Josipu Liscu, Ivi Pranjkoviću i Marku Samardžiji, glavnome uredniku Anti Bičaniću i voditelju projekta akademiku Radoslavu Katičiću na iznimnome trudu i važnome prinosu istraživanju hrvatskoga jezika 19. stoljeća koje napokon dobiva svoju prvu sveobuhvatnu jezičnu monografiju.

Knjigu potpisuje dvadeset autora koji pišu petnaest radova (poglavlja) i stavljaju posebnu antologiju djela iz 19. stoljeća. Tekstove je moguće podijeliti u šest tematskih cjelina: 1. tzv. vanjska povijest jezika, 2. razvoj hrvatske standardnojezične norme, 3. tzv. unutarnja jezična povijest (tj. funkcionalni stilovi hrvatskoga standardnog jezika), 4. hrvatski kajkavski književni jezik, 5. hrvatska narječja i razvoj hrvatske dijalektologije, 6. hrvatska imena i razvoj hrvatske onomastike. Ovdje ću se ukratko osvrnuti na prvih pet cjelina, a naglasak će biti na posljednjoj tematskoj cjelini.

Početak devetnaestoga stoljeća pratio je brz razvoj hrvatskoga standardnog jezika, slovopisna i pravopisna neujednačenost i pitanje može li se hrvatski kajkavski književni jezik održati kao standardni u središnjemu dijelu Hrvatske. Čini mi se pretendencioznom postavkom da je onovremena standardizirana kajkavština

imala pretenzije postati standardnim jezikom za čitav hrvatski teritorij. Otvoreno pitanje osnovice hrvatskoga standardnog jezika bilo je samo u središnjoj, tj. sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a u drugim hrvatskim regijama bio je neupitan autoritet štokavštine. Drugu polovicu 19. stoljeća potresaju polemike i rasprave oko pravopisa i koncepcije standardnoga jezika, tzv. borbe četiriju filoloških škola (zagrebačke, riječke, zadarske i hrvatskih vukovaca) koje će iznjedrili pobjedu hrvatskih vukovaca zato što oni imaju »naklonost i potporu političkih vlasti, izravan utjecaj na školski sustav i sveučilišnu izobrazbu, jezikoslovne kompetencije i odlučnost da se to provede« (str. 6). Tek je kraj devetnaestoga stoljeća postigao punu standardnost, što je već spomenuto na početku ovoga prikaza. Prvu tematsku cjelinu – koja obuhvaća hrvatski jezik u vanjskome razvoju opisujući njegovu sociolingvističku, povijesnu i političku dimenziju – potpisuje petero vrsnih filologa. Marko Samardžija daje pregled hrvatskoga jezika od početka 19. stoljeća do narodnoga preporoda prikazujući povijesne i političke prilike, jezičnu politiku i hrvatsko-mađarski jezični spor, gradišćansko-hrvatsku čakavsku pismenost i važne knjige o hrvatskome jeziku. Akademik Radoslav Katičić piše o stanju hrvatskoga jezika između tridesetih godina 19. stoljeća i početka minuloga stoljeća, a Ivo Pranjković o jezičnim koncepcijama hrvatskih filoloških škola. Hrvatsku filologiju i filološka istraživanja u 19. stoljeću iscrpno donosi akademik Josip Bratulić, a onaj koga zanimaju poredbenost, tj. hrvatski jezik među europskim jezicima onoga vremena ili utjecaji stranih jezika na hrvatski tijekom pretprošloga stoljeća, neka posegne za radom Dubravke Sesar.

Razvoju hrvatske standardnojezične norme posvećeno je nekoliko radova. O hrvatskome slovopisu i pravopisu čitamo izvrstan rad riječke filologinje Lade Badurine. Gramatikama hrvatskoga standardnog jezika, tiskanim u Hrvatskoj i susjednoj Bosni i Hercegovini, svoj je rad posvetila Željka Brlobaš. Hrvatski leksik i leksikografiju u 19. stoljeću detaljno je prikazao Marko Samardžija. U radu se ne navode samo jednojezični rječnici hrvatskoga jezika, njegova je koncepcija sadržajnija i šira – raščlanjuju se terminološki rječnici, dvojezični i višejezični rječnici, hrvatska leksikografija u inozemstvu, rukopisni rječnici, prvi rječnik stranih riječi, kao i početci enciklopedičke leksikografije.

Najveći dio knjige, barem u tiskanim stranicama, pripada tzv. unutarnjoj jezičnoj povijesti ili funkcionalnim stilovima hrvatskoga standardnog jezika. Svi radovi (koje ću poslije spomenuti) sadrže poglavlje o slovopisu, pravopisu, morfologiji, sintaksi i leksiku. Pojedini radovi sadrže poglavlje o fonologiji (oni o jeziku hrvatskih književnih djela i administrativno-poslovnih tekstova), poglavlje o rječotvorju (oni o jeziku hrvatskih književnih djela te novina i časopisa) te poglavlja o stilu i nazivlju (oni o jeziku novina i časopisa, znanstvenih i administrativno-poslovnih tekstova). Navedene radove potpisuje sedmero autora. Sanja Vulić i Gordana Laco pišu o jeziku hrvatskih književnih djela. Valja pohvaliti iskusnije na-

stavnike, tj. mentore mlađim naraštajima kroatista, što u znanstvena istraživanja uključuju mlađe istraživače, tj. poslijedoktorande. O budućim radovima i knjigama Gordane Laco zasigurno ćemo vrlo brzo čuti sudeći po kvalitetnome znanstvenom radu u suautorstvu s kolegicom Vulić. Osječka filologinja Vlasta Rišner vrlo kompetentno piše o jeziku hrvatskih novina i časopisa u 19. stoljeću. To je zasigurno bio iznimno velik i zahtjevan posao jer devetnaesto je stoljeće doživjelo pravu ekspanziju u novinstvu i periodičkoj literaturi. Važan zadatak u istraživanju jezika hrvatskih znanstvenih tekstova pripao je trima iskusnim djelatnicama Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje – Marijani Horvat, Lani Hudeček i Milici Mihaljević. Posljednji rad u ovoj skupini potpisuje Vladimira Rezo, koja piše o jeziku hrvatskih administrativno-poslovnih tekstova. Ne želim posebno izdvajati nijedan rad iz navedene skupine, samo želim naglasiti koliko je mnogo marljivosti i istraživačkoga napora uloženo da bi se došlo do vrijednih spoznaja i vrlo važnih rezultata u recentnoj jezikoslovnoj kroatistici. Svakomu istraživaču imam potrebe zahvaliti na uloženoj trudu koji će sigurno rezultirati kasnijim filološkim plodovima – nekom hrestomatijom, čitankom ili pregledom jezičnih osobitosti iz pojedinih jezikoslovnih disciplina.

U posebno poglavlje izdvojio bih rad Barbare Štebih Golub o hrvatskome kajkavskom književnom jeziku u 19. stoljeću. Izuzevši rad o hrvatskim narječjima, ovim se prilogom opisuje književni jezik koji je obnašao sve funkcije i zadaće standardnoga jezika, a da pritom nije riječ o hrvatskoj standardnoj štokavštini. Autorica je vrlo pomno istražila hrvatski kajkavski književni jezik na svim jezičnim razinama navodeći važne kajkavske autore, jezikoslovna i ina djela iz prethodnoga stoljeća.

O hrvatskim narječjima i razvoju hrvatske dijalektologije kao pomoćne jezikoslovne discipline svoj je prilog dao iskusni zadarski sveučilišni profesor Josip Lisac. Valja naglasiti da je utemeljitelj hrvatske dijalektologije Antun Mažuranić koji ju je kao jezikoslovnu disciplinu profilirao sredinom stoljeća. Otada se, u većem ili manjem opsegu, istražuju sva tri hrvatska narječja, dakako naglasak je na sinkronijskome opisu živih narodnih govora. Lisac ovim radom daje pregled istraživanja i istraživača svakoga hrvatskog narječja donoseći obilje pouzdane jezikoslovne literature.

Predstavljanje posljednje tematske cjeline, tj. pregleda hrvatskih imena i razvoja hrvatske onomastike, najvažnije je poglavlje za profil časopisa u kojemu se objavljuje ovaj prikaz. Riječ je o radu Anđele Frančić naslovljenome *Hrvatska imena u 19. stoljeću*. Valja odmah na početku kazati kako je, kad bi se skupili svi autoričini radovi iz prvih triju knjiga o povijesti hrvatskoga jezika u istoj ediciji, ovim radom zaokružena jedna cjelina i dobivena građa za gotovu knjigu iz područja hrvatske povijesne onomastike, od srednjega vijeka do kraja 19. stoljeća. Dopuni li autorica svoj rad objavljen prije desetak godina u zborniku *Hr-*

vatski jezik u XX. stoljeću, dobit ćemo zaokruženu monografiju o hrvatskoj povijesnoj onimiji od srednjega vijeka do konca dvadesetoga stoljeća. Spomenuta autorica ne samo da je dala pregled onomastičkih istraživanja bogate nam građe od srednjega vijeka do konca 19. stoljeća nego je i vlastitim istraživanjima pripomogla rasvjetljavanju brojnih nepoznanica iz hrvatskoga povijesnog imenoslovlja.

Pojavnost hrvatskih imena u 19. stoljeću prati se na osnovi imenske građe iz odabranih izvora – matičnih knjiga, knjiga stanja ili stališa duša (*Status animarum*) propisanih Rimskim obrednikom (*Rituale Romanum*), jezičnih priručnika i raznovrsnih tiskanih i mrežnih povijesnih dokumenata. Posebna se pažnja, ili bolje reći istraživački napor, usmjerava prema raščlambi antroponimijske i toponimijske građe te imenima u jezičnim priručnicima.

U okviru raščlambe antroponimijske građe autorica istražuje osobna imena, prezimena, nadimke, antroponimiju oblikovanu idejama hrvatskoga narodnog preporoda, antroponimiju nahodā, inojezične (imigracijama unesene) antroponime i antroponimiju hrvatskih iseljenika.

Kao i u prijašnjim stoljećima, među osobnoimenskim zapisima krštenika u maticama i dalje dominiraju svetačka imena, koja se nadijevaju prema nasljednome ili kalendarskome načelu. Rijetko nalazimo potvrde imenovanja prema krsnim kumovima ili prema svetcu kojemu je posvećena župna crkva. Antroponimijsku građu autorica ekscerpira iz navedenih izvora s mediteranskoga područja (Split, Vinišće kraj Trogira, dubrovačka župa Grad, Lovran, Bujština i Poreština) te kontinentalnoga područja (Stenjevec, Vinica i Đurđevac). Zanimljivo je napomenuti da su antroponimijska istraživanja na temelju kojih je nastao ovaj rad objavljena tek u proteklih desetak godina! Osim osobnih imena zapisanih u spomenutim vrelima, antroponimijsko se istraživanje provodi i na temelju osobnoimenskoga inventara poznatih osoba onoga vremena (Augusta Šenoe, Ivana Zajca, Josipa Jelačića, Franje Kuhača, Gjura Deželića, Dragutina Domjanića, Rudolfa Fröhlich, Vatroslava Jagića i drugih). Ovdje dolazimo do zanimljivih podataka o kojima laici znaju malo ili ne znaju gotovo ništa – Dragutin Domjanić punim je osobnim imenom *Dragutin Milivoj*, Gjuro Deželić zapravo je *Gjuro Stjepan Deželić*, Ivan Zajc kršten je kao *Ivan Dragutin Stjepan Zajc*, Josip Jelačić upisan je u matičnu knjigu krštenih osobnim imenom *Josephus Georgius Franciscus* itd. Skraćivanje osobnoimenske formule, tj. svodenje višestrukoga osobnog imena na (najčešće) jednu sastavnicu »vjerojatno je bilo potaknuto težnjom da se osoba u svakodnevnoj komunikaciji precizno imenuje (naj)manjim brojem osobnoimenskih sastavnica« (str. 515). Pri kraju poglavlja o osobnim imenima autorica navodi primjere osobnih imena čiji su nositelji (hrvatski književnici) bili redovnici koji su krsno ime zamijenili redovničkim – prvomu hrvatskom svetcu Nikoli Taveliću znamo samo redovničko ime, Andriji Kačiću Miošiću krsno je ime *Antun*, Mavro Vetranić kršten je kao *Nikola*, Joakim Stulli rođen je kao *Mihajlo Antun*, a Grgi Martiću krsno je ime *Mato*.

Građu za istraživanje prezimena autorica pronalazi u latinskim jezikom pisanim *Povijesnim spomenicima grada Zagreba* (*Monumenta historica civitatis Zagrabiae*), raznim vrelima iz zadarskoga, šibenskoga, splitskoga i makarskoga zaleđa te onima iz Gorskoga kotara i Slavonije. U tome dijelu osobita se pozornost posvećuje prezimenima stranoga podrijetla u antroponimikonu navedenih hrvatskih regija.

Osobnoimensko-prezimenska formula kadšto se proširuje nadimkom (osobnim ili obiteljskim), npr. *Miličić Baldić*, *Lucić Buše*, *Borić Šćeko* i sl. Nadimci se istražuju na temelju bogate građe iz (jugo)zapadnih hrvatskih krajeva (zapadna Istra, priobalna Dalmacija i Dalmatinska zagora), ali i uvidom u imenski inventar poznatih osoba onoga doba, npr. Ivan Kukuljević dodao si je nadimak *Sakcinski* prema majčinoj lozi *De Sacch*, Ilija Okrugić antroponimijsku formulu proširuje nadimkom *Sriemac* zato što je rođen u Srijemskim Karlovcima. U neslužbenoj komunikaciji u pojedinim se hrvatskim krajevima osobe imenuju zamjenskim imenima, npr. u antroponimiji Vinišća i Drvenika *Justu* će prozvati *Jerka*, a *Dujku Matija* i sl. Brojni pisci prošloga i pretprošloga stoljeća pisali su pod pseudonimom, a neki od najpoznatijih jesu *Ksaver Šandor Gjalski*, *Jenio Sisolski*, *Zagorka* i *Mate Balota*.

Hrvatski narodni preporod u antroponimiji je ostavio traga tako što je pohrvaćivao strana imena i prezimena. Ovdje će čitatelj naći zanimljive potvrde za brojne prijevode stranih imena i prezimena, npr. *Jakob Frass* postaje *Stanko Vraz*, *Biaggio Faggioni* – *Vlaho Bukovac*, *Ignac Fuchs* – *Vatroslav Lisinski*, *Karlo Kramberger* – *Dragutin Gorjanović*, *Alojzije Babukić* – *Vjekoslav Babukić*, *Karolina Jarnević* – *Dragojla Jarnević*, *Rudolph Alois Fröhlich* – *Rudolf Vjekoslav Veselić*, *Rikard Flider* – *Rikard Jorgovanić* i sl.

U antroponimiji nahodā ili novorođenčadi ostavljene na ulici prezimena su nerijetko čudna (brojevi, imena država, gradova i sl.). Njima se imenovane osobe izvrgavaju ruglu, npr. *Biedna*, *Jalov*, *Nigdić*, *Samić* i dr. Primjeri iz *Knjige nahoda* splitskoga nahodišta Ospitale de Pietà pokazuju da ime i prezime nahoda često počinje istim slovom ili slogom (npr. *Božica Bok*, *Marko Metić*, *Joza Jonić*, *Lorenzo Lopić*, *Nicolo Niplić*), a prezime se oblikuje sufiksalsnom tvorbom od osnove nahodova osobnog imena (npr. *Manda Mandović*, *Domina Dominić*, *Prospero Prosperić*) ili od drugojezične inačice nahodova osobnog imena (npr. *Federico Ferko*, *Giacomo Jakobić*). Kadšto se prezimenom kazuje da je dijete nahod ili je rođeno izvan braka (npr. *Nahod*, *Najdenić*, *Kopilević*, *Panjekret*). Autorica piše i o nahodima u hrvatskoj književnosti 19. stoljeća – nahodi su npr. Šenoini prosjak *Luka* i *Ernest Zaborsky* te Kumičićev *Antonio Marola*.

Antroponimijska se problematika zaokružuje pogledom na inojezične (imigracijama unesene) antroponime i one hrvatskih iseljenika. U devetnaestome stoljeću, nakon odlaska Osmanlija, u Slavoniju se naseljavaju Slovaci, Česi, Nijemci,

Mađari, Židovi i Srbi. I u drugim hrvatskim krajevima ima doseljenika. Autorica pokazuje kako se njihova osobna imena i prezimena prilagođavaju hrvatskomu jeziku. S druge strane, hrvatska se osobna imena i prezimena odlaskom Hrvata u druge države rashvaćuju, npr. u Sjedinjenim Američkim Državama amerikaniziraju se (npr. npr. *Ivan > John, Jakob > Jack, Stjepan > Steve, Cukor > Sugar, Mikešić > Mikesic, Martinović > Martinson, Mlinar > Miller*), a u Čileu hispaniziraju (*Mihovil > Miguel, Franjo > Francisco, Ivan > Juan, Josip > José, Jurać > Jurac* i sl.). Spominju se, uz ostale, i hrvatski iseljenici u turski Istanbul.

Drugo veliko poglavlje rada o imenima posvećeno je toponimiji – autorica piše o nasilnome mađariziranju imena hrvatskih naselja u Međimurju te donosi primjere onovremene hrvatske hodonimije. Međimurje je u svojoj povijesti često bilo pod stranim, najčešće mađarskim, vladarima, a to se osjetilo i u ojkonomiji. Od 1861. (kada je pripojeno Kraljevini Ugarskoj) sve do 1918. (kada je u sastavu Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca) Međimurje je u svim segmentima života prolazilo žestoku mađarizaciju. Što se onimije tiče, najrazvidniji plodovi mađarizacije kriju se u antroponimiji i toponimiji. Pravu je pomutnju, što autorica argumentirano dokazuje, načinilo uklanjanje hrvatskih ojkonima s putokaza i ploča na ulazu u naselje te njihova zamjena mađarskim ojkonomima, koji nisu uvijek (točni) prijevodni ekvivalenti.

Drugi dio toponimijske problematike odnosi se na imena ulica ili hodonime. Ovdje autorica piše o (pre)imenovanjima ulica u Zagrebu, Osijeku i Splitu. Devetnaesto stoljeće u zagrebačkoj hodonimiji donosi novost – ulicama i trgovima počinju se nadijevati imena po znamenitim i zaslužnim osobama. Primjerice, ban Jelačić prvi je u Zagrebu dobio tu čast još za života! Glavni zagrebački trg, kao i brojne druge ulice i trgovi, tijekom svoje povijesti nerijetko su mijenjali ime. Ista je sudbina pratila i osječke te splitske hodonime. Važno je naglasiti da česta preimenovanja jedne te iste ulice ili trga ne povećava onomastičku obavijest, dapače znatno je umanjuje – zaključuje autorica.

Posljednje onomastičko poglavlje u radu prikazuje imena u jezičnim priručnicima 19. stoljeća. Autorica u odabranim djelima hrvatskoga jezikoslovlja – Starčevićевой gramatici, Akademijinu rječniku i Brozovu pravopisu – pokazuje zastupljenost i obradbu imenske komponente. Ovdje mi se čini bitnim prikaz imena u našem najvećem (štokavskom) povijesnom rječniku – tzv. *Akademcu*. Uvrštavanje imenske građe u rječnike kojima je hrvatski jezik jedna od sastavnica, u temeljima je hrvatske leksikografije – Vrančić i Habelić u svoje rječnike uvrštavaju malobrojna imena, u Mikalje ih je 650 (uglavnom talijanskih toponima), a Pavao Ritter Vitezović u svojem rukopisnom rječniku antroponimiji posvećuje zaseban dio – spominje šestotinjak toponima te brojne od njih izvedene etnike. Akademijin rječnik po količini imenske građe znatno nadmašuje svoje prethodnike – prema mišljenju uglednoga onomastičara Petra Šimunovića, čak 30 %

leksičke građe čine imena. To je svakako pohvalna činjenica, ali nažalost većina je imena, bilo čakavskih bilo kajkavskih, podvrgnuta novoštokavskoj ijekavskoj normi. Išlo se za tim da se iz natukničkoga lika izbrišu sve dijalektne značajke. Tako su, primjerice, međimurski ojkonimi *Belica*, *Čakovec*, *Čukovec*, *Nedelišće* prekrojeni u *Bjelica*, *Čakovac*, *Ćukovac* i *Nedjeljište*; prezimena *Bilopavlović*, *Belotić* i *Črneta* postaju *Bjelopavlović*, *Bjelotić* i *Crneta*. Zaključno bih se složio s autoricom da je »svako svojevuljno prekrajanje imena teorijski pogrešno i čin je jezičnoga nasilja« (str. 539).

U pregledu hrvatske onimije 19. stoljeća autorica je dotaknula tek neke važnije odslike društvenih i povijesnih zbivanja u imenskim znakovima. Primjerima je posvjedočila opravdanost nazivanja imena sociolingvističkim znakovima te istaknula interdisciplinarnost kao imperativ u bavljenju njima. Istraživanje time nije završeno – predstoje nam daljnje raščlambe i, kako autorica kaže, »upotpunjavanje mozaičke slike hrvatske prošlosti i sadašnjosti iščitane iz svakovrsnim obavijestima bremenitih imenskih znakova« (str. 543).

Boris Kuzmić

